

Ռուսիների ինչև անգիւս բան մըն է
հիմայ եւ սպառած իսկ. ես բախտ ունեցայ ձեռք
անցընել զայն շնորհիւ յոյժ ողբացեալ արուես-
տակից բարեկամս, Գոկա. Տիգրան փաշա ֆէշ-
տիմալճեանի, որ ունէր հատ մը եւ ստացած

էր զայն Գրիգոր Օտեանէն, որուն Ռուսիեան
կնքը նուիրած է 1851ին, իւր ձեռագիր ձօնովն
ու ստորագրութեամբը, զոր կ'արտաստեմ հոս,
Ռուսիեանի գեղեցիկ գրին վրայ գաղափար մը
տալու համար. ահաւաստիկ այն.

*L'auteur à Monsieur G. S. Odian
souvenir d'amitié et témoignage
d'estime.*

Scutari, 17 Janvier 1871

Respectueux

Ինչ քաղցր յիշատակներ չեն պատմեր
այս քանի մը բաւերը, մանաւանդ՝ 1851 թուա-
կանը՝ որ առեն անշուշտ սկսաւ Ռուսիեան
հաղորդել Գր. Օտեանի իր այն նշանաւոր դա-
ղափարները, զոր իւր ինչ երկնած ժամանակն
սնուցած էր մտքին եւ սրտին մէջ, յայտնել իւր

Սահմանադրական խորհուրդները զորս 1848ի
գաղղիական յեղափոխութեան օրէն, Նիկոզոս
Պալեանի հետ սորված էր, եւ զորս արդէն իսկ
Գոկա. Սերովյէն 1847էն ի վեր լլգգին մէջ
տարածել սկսած էր:

(Ըր-ն-ի-է-ի)

Ռ. Տ. Վ.

ՔՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԱԿԱՆ ՔՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆ

Գ.

ԳՐԱԿԱՆ ՇՈՂՈՐԻ:

1. Բաւական հետաքրքրական ափս մը
եղաւ Կ. Պոլսոյ գրականութեան համար այս ա-
միսը. Պր. Ալպոյաճեան, յուսատու երիտասարդ
մը, ընդարձակ գրադատական մը գրեց Պր. Մ.
Յովհաննէսեանի «Քննական Պատմութեան»,
վրայ: «Գրական ակնարկ» մը շատ աւելի պիտի
յարմարէր այս վերջին երկասիրութեան վրայ,
եւ աւելի ծշգրի պիտի պատկերացընէր ձր. դա-
րուն գրական երեւոյթը մեր մէջ. եւ ասով թե-

րեւս զննածափեր իւր քննիչը, որ շատ մեղմ
գրչովն իսկ ազգու վերքեր կը բանար հեղինա-
կին գործին վրայ: Հասա մը ենթադրութեանց՝
եւ անձնական ենթադրութեանց, իբր լեզուա-
գիտութեան եւ բանասիրութեան հաստատած
ապահով երեւոյթներն յառաջ բերուիլ, շատ
յարող չէր, եւ իրաւամբ զատեց իրարմէ՝ բա-
նասիրութիւնն ու Պր. Մ. Յովհաննէսեանին
անձը՝ «Մշակի» քննադատն՝ Պր. Ս. Մախա-
սեան... Եսմնայն դէպս կը շնորհաւորենք
զՊր. Մ. Յովհաննէսեան իւր «գրական ակնար-
կին» համար (եւ միայն այս անուամբ կը բաղ-
ձայինք որ յորջորջուէր այս երկը), վասն զի
Կ. Պոլսոյ «նորաՎեպային» միջնորդտին մէջ, եւ-

լել եւ լուրջ նիւթի մը վրայ հրատարակել հասարակ մը, որ քիչ շատ աշխատութիւն, քննութիւն, համարումներ եւ պատմատուութիւններ կը պահանջէ, շատ ցանցաւ երեւոյթ մը եղաւ գործախտաբար... քաջախելութեան արժանի է եւ Պր. քննադատն, Ալպրաքան, որ բաւական հետաքրքրական կէտեր ի վեր հանեց այս քննադատութեան մէջ՝ յարմար առթիւ հանելով իւրաքանչիւրն իւր բաժինը... Գլխունական «Նոր Դպրոցին», ուղղութիւնն 16 տարիէ ի վեր, կը կերպարուի կամայ կամայ իւր հետեւորդաց մէջ ալ, քանի որ միայն այս ուղղութեամբ գրուած բանասիրութիւններն ու համեմատական լեզուագիտութեան վերաբերեալ նիւթերը՝ իրական արժէք մ'ունին արդի ժամանակներս եւ ապագային ալ՝ ապահովաբար քիչ մը եւ շատ հարեւանցի համեմատութիւն մը՝ արդի եւ սակէ 15—16 տարի յառաջ հրապարակ ելած բանասիրականներու, բաւական պիտի ըլլայ համոզում յառաջ բերելու թէ հաստատուն եւ իրական ոտնուրուց վրայ զետեղուած է արդի Հայ բանասիրութիւնը՝ զերծ խորխափական խոչերէ, անզնային գիւտներէ եւ դարաշոտ գաշալիծումներէ... Թող հաւաքող հաստատեալ լուրջ հրապարակագիր մը եւ իսկոյն ջոշպիելի օրինակներով խոսիմք։ «Հանդէս Ամօրեայ», իւր առաջին թիւովն իսկ գծեց այս ուղղութիւն, որուն սկսան հետեւիլ՝ ուրիշ ամսագիրներ։ Եթէ թերթերէն ոմանք ամօթ չհամարեցան գործնականապէս յարգելու արդի բանասիրութեան նկատադրութիւնն եւ գրական հաստատուն շրջանին մէջ մտնելու՝ թերեւ երբեմն ակամայ, հառաչելով հին ուղղութեան առանձին եւ — ինքնակալ գերակշռութեան վրայ, ինչպէս կ'ըլլայ որ արդի բանասերներէն գեւ ոմանք վակժոյժ կառուած են հին ուղղութեան, որ այլ եւս կորուսած է իւր գոյութեան իրաւունքը... Այս տեսակով շատ բան կրնայ լուսաւորել Պր. Ալպրաքանի գրադատականն, եւ իսկական արժէքն մէջտեղ կ'ելլէ իւր քննադատած երկասիրութեան։

2. Բնական է որ հոս սկսի «հին եւ նորի», տարաբախտ խնդիրը։ Եթէ համոզուած ենք թէ վարժապետական ուղեցոյցը հին ճամբան միայն կրնար մասնացոյց ցուցնել եւ կերպով մը լուսաւորել, ինչո՞ւ չիք մը չըլլայ, ոտնաքայլ մ'առնելու եւ «նորին» գունդէն մտնելու... Բաւարագիմութեան համար նկատողութեան չ'առնուիք ժամանակին անպատշաճութիւնը։ Բայց ոչ որ իրաւունք կ'ունենայ այն յոխորական բա-

նասլաններն արձակելու «հին» վերադարձ մկրտուաններուն, որովհետեւ այն հիններն ալ իրենց ժամանակին «նորերն» էին, եւ արդի «նորերուն» հետ համեմատուելու չ'աի պահած են իրենց ինքնուրոյնութիւնը։ Ապա թէ ոչ անհնարին կ'ըլլար իւր համեմատութեան եզր գործածել այն «հիններն», որոշ եզրակացութիւն մը հանելու համար... Եւ ի՞նչ եզրակացութիւն պիտի հանուի «Հիները» գործած են, իրենց ժամանակին համընթաց քայլերով քալած են, իսկ «նորերը» իրենց թէ գործունէութիւնն եւ թէ ապագան «պիտի» ու մը կ'որակեն։ Թէ արդեօք տարիքը՝ համեմատութեամբ հետեւած է հրապարակ «հին եւ նորի» խնդիրը։ Եթէ տարիքը կ'առաջարկուի իւր հաստատուն, անխախտ ասպար մը յաջողութեան, կը յիշեցնենք տաճկական առակը՝ «ազըլ եաշտա» մը, պաշտա մը... Առուակներու խորհրդանշը չունի գեղատեսիլութիւն լինի, բայց ապահով յաջողութիւնը։ Դատաստանի նստիլ մէջ միտքս այս «նորերուն», հետ, որովհետեւ կերպով մը զին ալ կը հրապարակ — եւ զով չէ հրապարակ — այս «նոր» բառը, սակայն մեր գործը պիտի դատել տայ զմեզ... «Հիններուն», չ'աի հմութիւն կը պակսի «նորերուն», իրենց ազգին անցեալին ու ներկային. կը պակսի տոկունութիւն եւ համբերատար գործունէութիւնն այն հիններուն, որոնք երբեմն զարմանք իսկ կ'ազգեն եւ պիտի ազգեն իրենց խուզարկութիւններով, մեր ազգային կրօնական եւ լեզուական եւ ընկերական զարգացման տարած իրենց փութովը։ Եւ ելլէ այս «հինները», դատաստանել, շատ շատ — տափակ եւ անտեղի կը գտնենք։

Նորերն եթէ դատարարներու բաժնէն՝ ստուար գունդ մը պիտի կազմեն մի միայն վերականգնելու ու fantaisies-եր գործները, իսկ լուրջ ուսումնասիրութիւններով զբաղողները՝ գրական՝ իրական եւ ոչ ինքնակարծ արդիներ մը տուողներ, ստուգելու շատ քիչ պիտի ըլլան թուով, եւ ասոնք ալ այնպիսինքն պիտի ըլլան, որ պիտի խորշն «հին եւ նորի», պայքարեն... Նորերուն մէջ կը գտնուին այնպիսի գրիչներ, որ կը հմայեն ընթերցողը, տարակոյս չկայ ասոր, բայց կը զլուցցնեն ալ իրենց աշխարհաբանական տեսութիւններով, ազգութիւն ընկերական-պատմական աշխարհայեացքով, եւ մեր ցեղին անհատականութիւնն տիեզերածաւալ համայնապատկերին ալ քերտն մէջ թաղելով ի սպաս... Անհատն իւր գործով պիտի անդհանայ իւր ցեղային շրջանակին մէջ, իսկ ցեղ

մը՝ իբր հաւաքոյցը մը անհատներու՝ մարդկային անհուն շրջապատներին մէջ պիտի ներկայանայ իւր որոշ դիրքը գրաւելու . . . :

3. Եթէ այսպէս գործենք այսօր, վաղուան ճամբան հորդած պիտի ըլլանք. բայց շատ ծիծաղուող չէ վաղուան աղօտապատկերը՝ եթէ այսօրեան լուսաշողով նշմարենք: Հարկ չկայ, կարծենք, հոս կրկնելու թէ օտարին սեպհականութեամբը չի հարստնար մեր գրականութիւնը: Մեր լեզուէն եւ մեր կեանքէն, մեր անցեալէն ու ներկայէն առնուած իրականութիւններով՝ եթէ գիտնանք զարգացընել մեր գրականութիւնը, ապա հոյժութիւն պիտի ներշնչենք որ մեր սպառազանք ալ նոյն լծակներուն վրայ պիտի դառնայ . . . : Առ այժմ շատ հեռու ենք այս — միութարութենէն: Երբ տարիներ յառաջ մեր արեւելեան հայոց գլուխ-գործոցներն եւրոպական լեզուաւ հրատարակելու ձեռնարկն եղաւ, պատկառելի թուով ինքնագլուխները չպակցեցան, եւ հիմա անոնք աւելի եւս կը զարգացընեն այս մասը: Իսկ եթէ այսօր ձեռնարկէ հայագէտ անգղիացի մը, գաղղիացի մը, գերմանացի մը, եւայլն, մեր Կ. Պոլսոյ նոր գրական՝ բայց ազգասիր պ. ինքնագիր, արտագրութիւններէն նմոյշներ ընտրել, շատ կը տարակուսիք: որ պիտի կարենանք գրական փորձաքարին վրայ նոյն իսկ գծեր մը թողուլ . . . այո, թերեւս խորմայ քարերու եւ սուտ ուկույ քարած գծուածներու պէս հետքեր երեւան այս փորձաքարին վրայ, բայց ասոնց տուողութիւնը պիտի տեսէ մինչեւ արքայաջոյ պակիլին կաթիլներու . . . : Բաւական պիտի ըլլայ չիթ մը իսկ ցնքելու համար ի սպառ մեր գրական հրապարակին վրայէն՝ իսկապէս ուրիշ ուրիշ կարծուած շատ մը — ազգաւական զարգափետուներ . . . : Եւ փոխանակ այսօրեան անկածութիւնը դարմանելու՝ վաղուան գրականութեան վրայ խօսիլ, շատ միութարական չէ: Եթէ համոզուած ենք մեր այսօրեան աղքատութեան, հարկ է նոր աղբիւրներ գտնել շահու, որպէս զի թէ մեր բացը (deficit) գոցուի, եւ թէ ապագայ տարիներու հաշուեկշիւին հաւասարութեանը համար, ըստ բաւականի գումար մը պատրաստուի, Կաշեստի, Բայց ինչդիր է, թէ համոզուած ենք մեր արդի աղքատութեան . . . :

4. « Ոսկի ժամացոյց, մը իբր մրցանակ տրուած «Մասիս», խմբագրութեան կողմանէ ըստ բաւականի արծառոնք վաղուան գրականութեան ալ, այսօրեան գրադատութեան ալ խնդիրները . . . : Նորաձեպի միջոցով մը կ'առաջարկուի, գաւառացի գրող՝ մը կը շահի մրցա-

նակը: Բարւոք է, գրողին ծննդեան վկայականն արգելիչ պատճառ. մը չէ. բայց՝ Թարգման ըլլալով այս միջոցիս գրական շրջանակներու մէջ խօսուածներու, պիտի չքաշուի՞ յայտնելու որ իբր «Նորաձեպ», մասնագէտներ կարգուած դատաւորներուն ըրած ընտրութիւնն, պարզապէս զարմանք կ'ազդէ ինծի. մանաւանդ որ դատաւորներէն ոմանք՝ Պր. Գ. Զ. եւ Օ. Զ. Ս. մեր գեղագրական մի միակ հանգիսին՝ ըստ բաւականի յաջող մանրամիկագիրներն են . . . : Մրցանակի արժանի դատուած երկին մէջ՝ եթէ ուրիշ — անկածութեան կէտ մը չկայ, ես չկրցայ — խոստովանիմ — գեղեցիկ առաւելութիւն մը նշմարելով՝ ժամացոյցով մը վարձատրելու, եւ այն՝ ոսկի ժամացոյցով . . . : Նորաձեպ չէր այն, այլ «պարզ գիւղական պատմութիւն» մը (Dorfgeschichte) . . . : Բանի մը գաւառական բուռն, քանի մը գիւղական ակնապատկերներ, անհրաժեշտ սոխախն արկադեսն . . . : Կի մը՝ անհաւանական օտորագրութիւններ, քիչ մը՝ բայց շատ քիչ, գեղիկական առօրեայ գործոց եւ շարժմանց թուարկութիւններ, եւ ահա՛ 32 վիպակներու մէջէն անմասն քարոզուած նորաձեպ մը . . . : Պարզ կատակ մը նկատենք ամբողջ այս պատմութիւնն մրցանակի, որուն շողջողուն ոսկին շատ պիտի աղարտի մինչեւ որ գաւառացի պատմողին ձեռքը հասնի . . . : Ի՞նչ բարձր միտք կար այս պարզ շինական պատմութեան մէջ, ի՞նչ idéal կար: Դերուկ հայուն հաստատամիտ կրօնասիրութիւնն այս ծերուկին միայն յատուկ է . . . : Կարելի է, բայց միայն շնորհիւ Պր. Վ. Եարուկութեանի, բոլորէն չորսին կարգալով այդ՝ «շինական պատմութիւնը» սրտամորմոք ցաւ մը պատեց զիս, տեսնելով 32 վիպակներու մէջէն՝ իբր ամենէն յաջողակը ներկայացուածին — միջակութիւնը: Բայց ասով չեմ ըսեր թէ ոչինչ մըն է այն, ի՞նչ եթէ ոչինչ ըլլար կը նետուէր՝ amortiesներու զամբիւղին մէջ, եւ հարկաւ՝ միջակ անուանելովս կը ճանշնամ՝ անոր յարգն ալ. սակայն անմրցակից նկատուելու չափ եական կէտեր: Գրուիչ մանրամասնութիւններ չկրցայ գտնել հոն . . . : Դատաւորներու ձեռնհասութիւնն ալ տարակուսի տակ նետել անհնարին է այս նիւթին մէջ, ուրեմն կայ բան մը՝ որ անիմանալի կը մնայ, եթէ վերոյիշեալ — անկածութիւն բառը չէ այս անիմանալին . . . :

Ընդհակառակը, Պր. Եոհաննէս Սեթեանի «Մերժումը, ընդհանուր առմամբ, աւելի յաջող է բազմապատիկ տեսակետներով: Ի՞նչ

փոյթ, թէ ինչ ինչ կէտերու մէջ պահուած չեն՝ մրցութեան պայմանները: Գոնէ պէտք էր ըսել թէ այս ինչ կամ այն ինչ կէտերու մէջ չակարակ գործուած է մրցութեան պայմաններուն: Այս ժամանակ ընթերցողն ալ կը համոզուէր, թէ միայն արտաքին կամ երկրորդական պարագաներ արգելք եղած են՝ Վ. Պոլսոյ իրական կեանքէն առնուած այս նորավէպին՝ մրցանակի շարժանասլուն: Բնական է թէ՛ միայն ոսկի ժամացուցի մը համար գրուած չէ այս մանրավէպը...

Քանիներ թերեւս ինծի պէս գրաւուած են այն գողտրիկ պատկերներէն եւ՝ հոգեբանական վիճակներէն, որոնց ենթակրուած կընկարագրուին Միհրան Աշուս, ու իւր գուտարը Հերմիէնէն... Հարկաւորներ կընան համուրիկ նոյն իսկ միայն Պոլսոյ կեանքին մէջ Միհրաններ, Հերմիէններ, նոյն իսկ Գրիգորներ ու Արմենիներ...: Պր. Սեթեանի վարժ վրէժները շատ քաջ քսած էր կեանքի պատկերին վրայ՝ իրական գոյները: Այսպիսի համառու վիպակի մը մէջ մարդկային կիցը, գործառնութեանց չարութիւններու, կեղծ բարեկամութեան, շահամոլ անձնաինդորութեան, անկարեկից փաստագրութեան, այլամեծ ինքնասիրութեան շոշափելի իրականութիւններ կ'ենան ու կը զենան, որով այս մանրավէպը թեթեւ հարուածով մը կը զգեստէ իւր մրցակիցը. որ թզուկ մըն է պարզապէս՝ «Մեր ժողով», ն քով...: Քանի մը շատ անհամարական կէտեր, որ մուսլ կը սփռեն մանրավէպին իրականութեան շուրջը, չեն զօրեր միջազնելու անոր լուսաշողը...: «Մասիսի», ոսկի ժամացոյցը շատ թեթեւ կը կշռէ գնահատման նստրին մէջ, որուն հակաշփոթ (contrepoids) կընայ կաշմէլ «Ծերութիւն իսլամական հարուածներ», բայց ոչ՝ «Մեր ժողով», որ, ինքնին թզաւոր վեր յօդս կը բարձրացնէ՝ ոսկի ժամացոյցին (նոյն իսկ հանդերձ տիպով) գրուած նստարը...:

Ե. Վերջին շարժումն ըսրը բանակուի մը կը մտնի Պր. Հասկաբաշ-Գիշերուկին (Դ. Խաչկոնց) եւ Յուսակին (Պր. Նաթանեանին) միջեւ: Ցեանք էք երբեք սուսերամարտիկ մը, որ սուրը ձեռքն առած՝ ալ ու ահեակ շողացնէ զայն՝ մտացածին ոսիսին դէմ, մահացու հարուածներու պատրաստելով իւր ձեռքը, որ շատ գիւրդին է, քանի որ հարուածներն ի բաց դարձնելու փորձող մարտիկ մը չկայ ճակատ առ ճակատ կանգնած...: Յուսակն պատմական սխալ կը գտնէ իւր հակառակորդին խօսքերուն մէջ՝ մեծ մեծ գրեկով Ա.Ռ.Ա.Յ եւ ԵՏԲ բառերը: Բայց երբ

ըսած է իւր հակառակորդը թէ Ցակիտոս եւ Սուէտոնիոս Բերիտոսէ Ա.Ռ.Ա.Յ են: Դ. Խաչկոնցը պաշտպանել չէ միտքս, բայց Պր. Յուսակ ալ չէր կրնար այսպէս յախուռն դատաստանաւ: Երբեք եւայլ չամարել զԴ. Խ. քանի որ այս վերջնոյն գրածը, մէքանք է եւ հետաքրքրողը կրնան կարգաւ: Սուս է Գ. Խաչկոնցի ըսածը թէ Բերիտոսի ծննդեան նկատմամբ շատ մը ազգաց քով աւանդութիւններ կային: Կուսակաւան Սիւրբեղանին (համալուար Սիւրբեղան գրող մէջ) գուշակած չէր փրկի մը գալուստը: Բողոք աւելեցնան ազգերը, եւ մանաւանդ Հրեայք չէին սպասեր այս գալուստէ: Կարծեմ՝ այսպիսի բան մ'ուրանալը պարզապէս տգիտութիւն պիտի համարուի: Արդ այս Սիւրբեղան պատգամը իշխատական են Վերջինիոս (Բերիտոսէ 8 Ա.Ռ.Ա.Յ 70ին [15 Ադ.՝ ծնած), Սուէտոնիոս (Բերիտոսէ ԵՏԲ 70ին ծնած եւ 140ին մեռած) եւ Ցակիտոս (Բերիտոսէ ԵՏԲ 54ին ծնած եւ 120ին մեռած): Արդ ի՞նչ կայ հոս այսպէս բորբոքելու եւ հրապարակու հուր ու բոց տալէջեւ թէ ահագին պատմական սխալ մը գտած ըլլայ Պր. Յուսակ: Այս երեք պատմագիրները՝ «արձագանք եղած էին այդ աւանդութեան», ըսած է Հասկաբաշ-Գիշերուկ: Ո՛ւր է Ա.Ռ.Ա.Յ եւ ԵՏԲ ինգիրը. ապա թէ ոչ՝ պիտի ըսնէք, որ Վերջինիոսին նկատմամբ ալ սխալ մը գործած է Հասկ-Գիշերուկ, Հիշատակելով անոր՝ Բերիտոսէ առաջ ըլլալը...: Հոս ժամանակի ետեւաւորութեան խնդիր չկայ, այլ աւանդութեան պահպանման եւ որուն ձեռք մեզի աւանդուած ըլլալուն...: Քիչ մը պարզաբանաւ աւելի ազդեցիկ կ'ըլլային թերեւս Պր. Յուսակին խօսքերն եւ ինքն ալ այսպիսի յախուռն դատաստաններ չէր ըներ Դ. Խ. քանի որ լուսնային Բանուէրներն Դիւն...: Հարկ է որ յաջորդ գլխոյն մէջ մեկնենք այս վերջին ստորագրեալ բառերը:

6. Հասկաբաշ-Գիշերուկ պակասութիւն մ'ունի. շատ մը գրեւ, եւ զանազան նիւթերու վրայ, որոնք երբեմն իւր մասնագիտութեան չեն վերաբերիր: Իւր մասնագիտութիւնն էր, որչափ գիտնէր, կրնայ համեմատական ուսումը: Հին «Բիւրակնի» խմբագիր եղած ատեն՝ կը մշակէր Folklore, այսինքն՝ ազգագրութիւնը (սոցիոլոգիական զրոյցներ [աւանդավէպ], երգ, խաղ, անապատութիւն, արարողութիւն, եւայլն): Մի եւ նոյն ատեն համեմատական լեզուագիտութեան կը զբաղէր: Հարկ է ըսել, որ գիտնական նախապատրաստութիւն մըն էր իւր զարգացումը, բայց Պոլսոյ պէս միջավայրի մը մէջ՝ իւր բնական

սրամոլութեամբն եւ յամու աշխատասիրութեամբը ձեռք բերաւ առատ պաշար մը, եւ զայն յարմար եղանակաւ կը գործածէ: Թող ներէ՛ Պր. Հասկաքաղ-Գիշերուկը, եթէ իւր գրական մէկ թերութիւնը նիւթ պիտի ընենք մեր խորհրդածութեան, Հաւաքումներն ինքնին գրեթէ Համազօր են ինքնատիպ գիւտերուն, բայց անիրաւ կ'ըլլայ Հաւաքողն եթէ մանրամասնօրէն ցոյց չտայ իւր աղբիւրները: Այս թերութիւնը կը նշմարուի Հ. Գիշերուկի գրածներուն մէջ, թէպէտ միշտ ստիպեալ չէ գրող մը, իւր ամէն մէկ խօսքին վկայութիւն մը բերելու կամ նոյն իսկ կոչումներ ընելու, քանի որ չատարակ ըլլաքիր լեթերցողներուն համար է գրածն եւ ոչ մասնագէտներու ուղղութեամբ: «Ծաղկի», մէջ յառաջ բերուած համեմատական կտոր մը բարձրաձայն կ'աղաղակէ որ բառական փոխառութիւն մը կայ մէջոեղ, եւ եթէ յառաջ բերուած սիւնակներէն մէկը Գր. Շահինեանին է, երկրորդն ալ Հասկ. Գիշերուկինն է: Հոս փոխառութիւնն անի յայտնի է, բայց երկուքն ալ հասարակաց-տեղիքէ մը փոխառեալ չեն...: Համեմատեալ բառերն տարակոյտ չկայ, որ երկուքն եւ ոչ մէկուն գիւտն են. բայց յարաւոր քառասուն տարեքը կը վկայեն որ այս անգամ նախապատուութիւնը Գր. Շահինեանինն է: Հարկ էր սակայն այսպիսի ծանօթ համեմատութեան մը համար, գատափետել բարեկամ մը, որ այս տողերս գրողին միշտ համակրութեամբ խօսած է՝ այն հատածին հեղինակին նկատմամբ...: Եթէ գիւտ մ'ըլլար, եւ այս գիւտին համար lettres patentes մ'ունենար Գր. Շահինեան, այն ատեն իրաւամբ գատափետելու, ձգձգելու տեղի կը չմար: Երկու բարեկամաց մէջ՝ յուսանք թէ այս մանր միջադէպը, առիթ չ'ըլլար հակառակ ցաղններու փոփոխման, եւ կը վերջանայ խնդիրը, աւելի զգոյշ ընելով Հասկաքաղ-Գիշերուկն այսուհետեւ թօթափելու իւր վրայէն բանագողի (գերմ. plagiat¹) արատը:

Գ. Պոլիս, 24 Յունուար, 1902:

ԹԱՅՈՒՆԱՂԱՎԱՅԻՆ

1 Այս բառին ը' տպագրութեան տառախաղը պատճառ էր տուած գրողի մը գաղ. plagiat — բանագողութիւն բառին հետ չփոխելու եւ անիրաւ ցաղններ արձակելու: «Գիրք գրելու արուեստին», հեղինակն զեմ...:

ԳՐԱԳՈՒՆ ԺԱՄՆԱՆՈՒ

Վ Ե Ր Ա Ք Ն Ն Ո Ւ Թ Ի Ն Ը

Օրում մարդը գաւառացին է: Ամէն բան գաւառացիին:

Արդէն՝ վաճառականութիւննիս՝ գաւառացիներուն էր. Պոլսոյ աղբիւրներուն փեսացուի հրապարակը գաւառները փոխադրուեցան. այսօր ալ՝ գրականութիւննիս է որ գաւառացիին կ'անցնի կամ կը նուիրուի առանց վերապահութեան:

Ամէն բան գաւառացիին: Այսօր արձակը, սպասելով որ վաղը՝ կարգը գայ ոտանաւորին: Լրագրական շահագրիտութեան տեսակէտով, աղէկ գործ է, ըսելը չկայ: Երբ Պոլսեցին ձեռնարկու չէ, առուտորի մէջ ետ կը ձեռնարկու չէ, գտնել պարտոք գրպանով, գաւառացին վրայ կը չանի իր առնական կատարել կորովին մը՝ զոր չաւ գնահատուած չեն հասնիր մայրաքաղաքիս փափկակենցաղ օրորոնները: Եթէ օրագրութեան մէջ նոր գրող չէ հասնիր՝ հարկաւ խմբագիրներն ալ ներմուծման մրցանակներ (prime) կը վճարեն գաւառացիին: Ահաւաստի շահագրիտութեան տեսակէտը՝ որ իր մէջ շատ արգարանային է:

Բայց կայ նաեւ արուեստի եւ գրական բարձրագոյն տեսակէտը՝ ուր խորհրդածութիւնները կը տարբերին:

Խօսինք եղելութեանց վրայ՝ աւելի գիւրա-հասկանալի ըլլալու համար:

Պարբերական մը մրցման կը զնն նորավէպի նիւթ մը. նա որ պիտի արտադրէ ամէնէն լաւը իրր յղացում, արուեստական կատարելութիւն եւ ոճ, պիտի ստանայ արժէքաւոր աւարկայ մը՝ իրր քաջալերութիւն: Երեսուն երկու մրցակիցներ կը զննեն իրենց գրուածները՝ երեք քննիչներու գտաւաստանիւն, — երեքէն մէկը՝ իրր միջակեալ՝ նուազ բանաստեղծ մը քան քաջ ոտանաւոր չլինող մը — ձեռակերպութիւնները կը կատարուին, գաւառացին կը շահի մրցանակը, նորավէպերն ալ կը հաստատուին եւ հանրութիւնը կը վերաբնեն:

Վերաբնութեան մէջ՝ ձեռի թերութիւնն մը աչքի կը զարնէ, այսինքն՝ դատաւարական լեզուով exception մը՝ զոր պարբերականին խմբագրութիւնը տասնումէկերորդ ժամուն — ինչպէս պիտի ըսուէր գալիցիներէն — մէջոեղ հաներ է, «նոր եւ հինի», exceptionը՝ որ նախատեսուած չէր ոչ մրցման պայմաններուն մէջ, ոչ ալ թերեւս երրորդ քննիչէն: